مسئوولیت متن و شکل بدوش نویسندۀ مضمون میباشد، عقیدۀ نویسنده لزوماً نظر افغان جرمن آنلاین نمی باشد

جورج فوستر
ترجمه: رحمت آریا

۲۰۲۶/۰۳/۱۸

د جورج فوستر یون لیک: له بنګاله تر لندن سفر

دوهم ټوک

(۳۵)

هرات د اسماعیل تر ظهور پورې د خراسان اصلي ښار پاتې وو. اسماعیل له دې چې د دهٔ د ادعايي نيکه موسی رضا مقبره په مشهد کې وه نو مشهد ته يې زښت ډېر اهميت ورکړ؛ موسی رضا د فارسيانو د دولسو امامانو له منځه يو امام دئ. له هغه وخته وروسته چې مشهد د خراسان د پلازمينې په توګه وپېژندل سو له هماغه مهاله وروسته د علي په فرقې پورې د اړوندو مسلمانانو له لوري ورته د پام وړ مرستې رسېدلې دي؛ د علي د فرقې پیروان معمولاً د شيعه په نوم پېژندل کېږي. حتی نادرشاه چې د فارسي سلاطينو په منځ کې مذهبي موقوفاتو ته چنداني لېوالتيا نهٔ درلوده د موسی رضاء د مقبرې پر سر يې يو جومات ودان کړ او د سپينو زرو يوه محفظه او د سپينو زرو يو لوی څراغ يې هم ورسره جوړ کړ.

قراني دين پرته له دې چې کوم بدلون ووينې تر نهو سوو کالو پورې د مسلمانانو په ټولې سترې او پراخې امپراتورۍ کې تر هغو ثابت او ځای پر ځای پاتې سو، چې د اسماعیل له زړورتيا او د هغو د چټکو پوځي لښکر - لېږدونو او د برياوو له چلنجونو سره مخامخ سو. د اسلام په لومړيو کې د اسلام څلورو عرب عالمانو مالک، حنبل، حنيفه او شافعي- د قرآن پر اصلي متن تفاسير وليکل. دغه تفاسير تر اوسه د بېلابېلو فرقو له لوري چې د همدغو امامانو په نومونو يادېږي منل سوي دي. داسي نهٔ ښکاري چې دا تفاسير دي له اصلي سيستم سره کوم شديد مخالفت يا تضاد ولري او يا دې ددغو ډلو تر منځ نښتې رامنځته کړي.

دې ټکي ته په پاملرنې چې د محمدي دين د پرمختګ ډېرى برخه په فارس کې سوې ده او دا دين تر ډېره حده په دې لويې سيمې کې وو زه ځان مکلف بولم چې د اسلام له تأريخه مخکې د پام وړ تأريخي پړاوونه دلته په لنډيز ياد کړم. تاتاري ارساک هغه سلاطين چې د سکندر له فتحې وروسته راغلي ول وشړل او داسي يوه سلطنتي لړۍ يې پيل کړه چې تر څلور سوه او پينځوس کالو يې دوام وکړ. ددې کورنۍ واکمنې د عيسوي پيرۍ په دوه سوه او شپږ ويشتم کال د ارتابانز په مړينې پاتې ته ورسېدله؛ ارتابانز ته اردشير [1] چې په يوناني ارتاکسرس مشهور وو ماته ورکړه، ګومان کېږي ارتاکسرس د فارس د لرغونو سلاطينو له لړۍ څخه وو.

---

[1] - ددغه پادشاه ځايناستي ساسانيان نومېدل چې د اردشير د پلار ساسان له نسله ول. ليکوال

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزي بڼي پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليرلو مخکي په ځير و لولئ

هماغسي چي زه فکر کوم که دا خبره ومونډل سي چي پارسيان او پارتيان دوه جلا جلا ډلي دي، نو شوني ښکاري چي په لرغوني تأريخ کي د پارتيانو په نوم کوم ملت چي ياد سوی هغه د اشکانيانو د تاتارانو له لړۍ څخه جوړ سوی وي او تر ډېري مودې پوري يې په پرسيا حکومت کړی او د روم له امپراتورۍ سره يې شديدې جګړې کړې دي. د اشکانيانو د سپارهٔ ځواک پوځي ورځنۍ د هغوی د غيشو ويشتونکو مهارت وو او ورسره ددوی ډېر چټک جګړه ييز ډول ډېر ډاروونکی وو يعنی (جنګ و ګريز) يې درلود او داسي ښکاريدل چي د چټک يرغل په کولو سره به يې ژر شا تګ وکړ. دغه پوځي تکتيک د آسيا د نورو ملتونو برخلاف هغو پوځي تکتيکونو ته ورته وو چي معاصر تاتاران يې لري.
اعرابو په ۶۵۱ز کال کي خپل دين او سوبې يا فتوحات پرسيا ته راوړل او د يولسمي زيږديزې پېړۍ تر نيمايو پوري د خلافت تر حاکميت لاندې پاتې سو او د سلجوقي کورني ترکمن طغرل بيګ پرسيا فتح کړه. د طغرل ځايناستو تر ۱۱۸۷ز کال پوري چي ددې کورنۍ وروستی پادشاه (عماليق دينار Amalek Dinar) ماتې وخوړله د فارس پر يو شمېر برخو باندې حکومت کاوهٔ او (دينار) هم په خپل وار د خراسان د ترکمن پادشاه (جکش Jakash) تر حاکميت لاندې راغی. [د ژباړونکي يادونه : د عماليق دينار او د جکش د نومونو په اړوند زه شکمن يم چي دا به ليکوال سم ليکلي وي که نه.] د ختيځي نړۍ ډېرۍ برخه د خوارزمشاهيانو او د عربو د خلافت له لوري اداره کيدله خو په ۱۲۱۸ز کال کي ول چي ختيځه نړۍ د چنګيز خان تر واکمنۍ لاندې راغله. د چنګيز لمسيانو تر ۱۷۴ کلونو پوري پر فارس حکومت وکړ خو په پای کي د کورنيو نښتو له کبله ول چي فارس په ډېرو کوچنيو اميرنشينيو وويشل سو. له دې وروسته دا سيمه د «ګوډ – ژ» تيمور د حکومت يوه برخه سوه؛ داسي ښکاري چي د تيمور د کورنۍ يو شمير څانګي د جلاجلا حکومتونو له لاري تر هغو د تيمور تر واکمنۍ لاندې وې چي په ۱۴۹۹ز کال کي اسماعيل صفوي د تاتار د پادشاهانو پر ضد وسله راپورته کړه او په چټکۍ سره بريالی او د فارس د تاج او تخت مدعي سو.
د ترکانو په اړوند د (نول Knoll) ارزښتمن تأريخ څرګندوي چي اسماعيل د حيدر زوی وو او نوم يې له اردبيل سره چي ددهٔ د زېږني يا د ماشومتوب د دور کور دئ تړلی او له ښېښت څخه اشرافی وو. وروسته له دې چي حيدر دنيوي کارونه شا ته پرېښودل د (تاوريس Tauris) [تاوريس د تبريز لرغونی نوم دئ – ژ] په ښار کي ميشت سو او ساده او متفکرانه ژوند يې پيل کړ چي د سيمي د ډېرو خلکو درناوی يې ځانته راخپل کړ. د حيدر شخصيت ددې لامل سو چي په چټکۍ د پيغمبر د مقام لقب تر لاسه او د ټولي پرسيا او ارمنيا له شاو خوا سيمو څخه خلک يې ځانته جذب کړل. حيدر د خپلي ډلي د جذب لپاره چي تل نويو شيانو ته لېوال ول د مسلمانانو په باورونو باندې يې ګوتنيوني پيل کړې په دغو ګوتنيونو کي د پيمغبر د دريو لومړيو يارانو [2] باندني تنقيد وو. همدا شان حيدر د (ګينی Guini) په نوم د يوهٔ پخواني درويش د افکارو د بيا احيا کولو په لټه کي سو، دغه ګيني د صوفي په نوم هم شهرت درلود. حيدر چي ګومان کاوهٔ د آسمان له لاري ورته هدايت ورکول کېږي ادعا وکړه چي يوازې د علي پيروان جنت ته ننوځي ځکه چي علي د محمد يوازينی حقيقي وارث دئ او فرمان يې ورکړ چي د ابوبکر، عمر او عثمان نومونه بايد نفرين، سپک او رټل سوي وګڼل

---

[2] - ابوبکر، عمر او عثمان - ليکوال

افغان جرمن آنلاين په درښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکني د ليکنيزې بنې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکي په ځير و لولئ

سي. (نول Knoll) د پرسيا پادشاه د (اسيمبويس اوسان کاسانيس Assybieus Usan Cassanes) [3] په نوم يادوي او وايي چې نوموړي پادشاه د خپل حکومت د پیاوړي کولو لپاره حيدر خپلې سلطنتي مانۍ ته وغوښت او خپل لور يې ورته ورکړه، له همدې لور څخه اسماعيل وزيږېد. د حيدر په برجسته کېدلو سره د خلکو عامه پاملرنه ورته واوښته. دا خبره ددې باعث سوه چې د حسن زوی، يعقوب چې د پادشاهي واګې يې په لاس کې اخيستې وې وارخطا کړي نو له همدې کبله يې حيدر په پټ ډول په قتل ورساوۀ.

اسماعيل چې د يعقوب له واکمنۍ څخه تښتېدلی وو د کسپين د سمندرګي په سويلي سرحد کې د يوې کوچنۍ سيمې مشر ته چې (پيرچالس Pyrchales) [4] نومېدۀ پناه يوړه. په همدې مهال کې د حيدر يو شمير دوستان صغير ارمنستان ته چې هغه وخت د تورکانو له توابعو څخه وو پناه يووړه او همالته يې خپل فکري اصول په بريالیتوب خپارۀ کړل. ددوی د شاګردانو مشخصه دا وه چې ددوی د پګړيو پر مخ به يوه تکه سره فيته تړل کېدله او ويل کېږي له همدغۀ ځايه دوی د لومړي ځل لپاره د قزلباش لقب تر لاسه کړ چې په تورکي ژبه کې هماغسې چې مخکې مو ورته نغوته وکړه د (سور سر) معنی لري. اسماعيل په دغه مهال کې د خپل پلار اصول په شوق او لېوالتيا خپرول. هغه ذاتاً يو ښه وياند، هوښيار او منظم ژوندون درلود، ښکلی وو او زښت ډېر زړور وو او عادي خلکو ګومان کاوۀ چې دی له انسان څخه پورته بل شی دئ. د ګاونډي هېواد اشراف چې د اسماعيل لارښونو او د هغه تازه افکارو جذب کړي ول ددۀ کور ته راغلل او د مرستي وړانديز يې ورته وکړ؛ سره له دې چې داسې ښکاري چې دی له هغوی څخه ځان لیرې ساتي خو قدرت، درناوی او پانګه يې تر لاسه کړه. له دې چې اسماعيل استثنايي وړتيا درلوده نو د صوفي لقب ورته ورکړل سو چې د نول Knoll په وينا د پوه انسان او يا د خدايانو [5] د مفسر په معنی ده.

داسې ښکاري چې يعقوب دې د خپل سلطنت په هماغو لومړيو کې وفات سوی وي؛ واکمني له هغه وروسته الوان بيګ ته په لاس ورځي چې هغه هم له خپل ورور سره لاس او ګريوان وو؛ په فارس کې ددغه مهال ګډوډي اسماعيل ته موقع په لاس ورکړه چې له دغۀ حالت څخه ګټه پورته کړي. اسماعيل له خپل لومړني حامي پيرچالس Pyrechales څخه يو شمير پوځي مرستي تر لاسه او په ارمينيا يا ارمنستان کې يې نفوذ وکړ، همدلته يې د خپلې کورنۍ ميراث بيرته تر لاسه کړ او هغو کسانو ورته ښـۀ راغلاست وويل چې ددۀ پر پلار باندې يې پېرزويني کړې وې. اسماعيل د خپلو برياوو په دوام په شيروان کې نفوذ وکړ او ددغه ولايت مرکز شاه ماچي يې ونيوه او هغه يې لوټ کړ؛ د شاه ماچي په لوټ کولو سره يې د خپل لښکر شمير ډېر او هم يې د خپل لښکر هيلې لوړې کړلې. دا مهال الوان بيګ، مراد شړلی وو او په دې دليل د پادشاهي د پلازميني د تاوريس د ښار ښاريانو ته په جزا ورکولو بوخت وو چې د دۀ د ورور په ګټه يې

[3] - د ډېرې خواشينۍ ځای دئ چې رومي او يوناني ليکوالانو او همدا شان ګڼ شمېر معاصر ليکوالانو د اشخاصو او ځايونو تحت اللفظي نومونه چې د پرديو ملتونو په تواريخو کې راغلي دي موږ ته په صحيح توګه نۀ دي راوړي. او يا که په بل او ښه ډول يې ووايم دا د اروپايي ليکوالانو د ځان خوښونو (خود پسندی) پوچه انګيزه وه چې د اروپا او آسيا تواريخ يې د ابهام په موږ او خم او پيچ کې راګير کړي دي؛ په ځانګړې توګه هغه نومونه چې د هغو جنګ جګړو د لړيو يادونه کوي چې د يوناني دولتونو له لورې د پرسيا پر ضد سوي او په پای کې مقدوني الکسندر فتح کړل.هغه نوم چې نول Knoll د پرسيا پادشاه ته وړکړی دئ او د يو شمېر لاتين اسنادو له مخې اخيستل سوی په ډېره څرګنده توګه يو نا صحيح نوم دئ ځکه مسلمانان هيڅ داسې نوم نۀ لري او پوهېږو چې د لومړي خلافت له رامنځته کېدو راهيسې د هغوی په نومونو کې بدلون کومه اغيزه نه ده لرلې. هغه سلطنتي لقب چې تاتار ۀ ښايي عظيم بيګ وي چې د لوی ارباب يا شهزاده په معنی ده او کورنی لقب يې حسن قاسم وو. - ليکوال

[4] - نول Knoll دا خبره په همدې ډول کوي. ليکوال

[5] - زما په ګومان ددې کلمې جرړه خالصه يوناني ده؛ ددې دورې مسلمانان له يوناني تورو سره آشنا ول. ليکوال

افغان جرمن آنلاين په درنښت تاسو همکارۍ ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړيکه ټينګه کړئ maqalat@afghan-german.de
يادونه: دليکنې د ليکنيزې بڼې پازوالي د ليکوال په غاړه ده ، هيله من يو خپله ليکنه له راليږلو مخکې په ځير و لولـئ

وسله پورته کړي وه، په همدې مهال اسماعیل یو ناڅاپه ښار ته نـېږدې سو او ښار یې پرته له کوم مقاومته ونیوۀ. الوان چې د نورو له ملاتړ څخه بې برخې سوی وو، له خپل وررور سره متحد سو خو د لارې په اوږدو کې چې له مراد سره د اردو د جوړولو لپاره روان وو د اسماعیل تر شدید برید لاندې راغی او الوان په ښته کې ووژل سو؛ سوبمن اسماعیل له ځنډ پرته د بابیلون پر لور چې هلته مراد ځای پر ځای وو خپل لښکر وخوځاوۀ او مراد یې اړ ایست چې د عربستان دښتې ته وتښتي [6] په دې توګه اسماعیل د پرسیا پر تخت د یوۀ بې سیاله سلطان په توګه ډډه ولګوله.[7]

کیدای سي اسماعیل هغه لومړنی سلطان وبولو چې په یوۀ وخت کې یې د یوې سترې پادشاهی پر تخت ډډه ولګوله او له بل لوري ددغه هېـواد د وګړو پر مذهبي تعصباتو یې غلبه وموندله. په دې کار کې د هېـڅ ډول زور زیاتي او د خونړیو نښتو نښې چې معمولاً د مذهبي غورځنګونو څرګندویه دي نـۀ دي لیدل سوي. د حیدر او اسماعیل فکري بنسټ په دې باور ولاړ وو چې محمد د هغې مینې له مخې چې له علي سره یې لرله خپله لور فاطمه یې ورته په نکاح کړه او د خلافت مشري یې علي ته وسپارله. خو ابوبکر د محمد یو له نـېږدو یارانو څخه ددغه سپېڅلي وصیت په نـۀ پام کې نیولو سره د علي ادعاګانې نادیده وګڼلې او د حکومت واګې یې په لاس کې واخیستې. د هغه له مړیني وروسته په راتلونکو دولتونو کې دغه قدرت په زور او جبر سره د عمر او عثمان له لوري وساتل سو. علی النهایه هغه ظلمونه چې پر علي وسول ددې لامل سول چې خدایتعالی مداخله وکړي او علي د مسلمانانو مشر سو. [8] دغه ډول باور د پارس د ډېریو خلکو لپاره د منلو وړ وګرځېـد. اسماعیل وویل له دې چې لومړي درې خلیفه ګان غاصبین ول او د خپل پیغمبر وروستنی دستور یې نقض کړی دئ نو باید په پینځه وخت لمونځونو کې په ډېرو ترخو کلماتو محکوم سي او له خدای دې وغوښتل سي چې هغوی ته دې د خدای تعالی له لوري تر ټولو شدیدې سزاګانې ورکړل سي. اسماعیل د مسلمانانو پر اعتقاداتو باندې دا هم ورزیاته کړه چې علي د خدای حبیب دئ او امر یې وکړ چې هغه او اولاده یې باید د امامانو یا مقدسو کسانو په توګه وپېـژندل سي. سنیان د لمانځه پر مهال خپل لاسونه پر یوبل باندې تیر سوي تر سینو لاندې ږدي برعکس شیعه ګان د لمانځه پر مهال خپل لاسونه ځوړند نیسي، سنیان خپله سجده پر ځمکه یا د فرش پر مخ کوي حال دا چې شیعه ګان خپله د رس له خاورو جوړ یوه کاشي باندې چې دعلي په سمبول په ښته سوی دئ کوي.

نوربیا

د شیعه ګانو یو شمېـر دلې په دې باور دي چې...

قدرمنو لوستونکو! د ښاعلي رحمت آریا د آرشیف: لینک

[6] - کورني خیانت ددۀ مخه ونیوله. - لیکوال

[7] - پر سلطنتي تخت باندې د اسماعیل کښېناستل د ۱۵۰۸ز کال په شاوخوا کې وسول. - لیکوال

[8] - د محمد د څلورو ځایناستو په درناوي چې د هغه له نېږدې یارانو څخه ول او په خپلو زړورو هڅو یې ددین په خپرولو کې بنسټیزه ونډه درلودله له فارسیانو پرته نور اکثریت مسلمانان هغوی د (چهار یاري) یعنې د څلورو واړو دوستانو د پیروانو په نوم پېژندل کېږي؛ همدا شان دوی د سُني په نوم هم یادېږي چې د سمې یا مستقیمې لارې د پیروانو په معنی ده. - لیکوال

افغان جرمن آنلاین په درنښت تاسو همکاری ته رابولي. په دغه پته له موږ سره اړیکه ټینګه کړئ maqalat@afghan-german.de
یادونه: دلیکنې د لیکنیزې بڼې پازوالي د لیکوال په غاړه ده ، هیله من یو خپله لیکنه له راليږلو مخکې په ځیر و لولـئ